

Pilgrimystë Europos krikðëioniðkoje kultûroje: geografiniai aspektai

Darius Liutikas

Lietuvos sociologø draugija, Saltoniðkiø g. 58, LT-08015 Vilnius
El. paðtas: pilgrimai@takas.lt

ÁVADAS

Geografiniø studijø esmë yra tiriamus reiðkinis nagrinëti erdvës ir laiko kontekste atsilyvelgiant á gamtinius ir visuomeninius procesus. Tai tinka ir religijø geografijai, tyrinëjanëiai pilgrimystës reiðkiná.

Religijø geografijà galime apibrëpti kaip visuomeninës geografijos ðakà, tirianëia religijø ryðius su socialinës, ekonominës, kultûrinës ir fizinës aplinkos skirtingais elementais, abipusá jø poveiká. Religijø geografija – jaunas mokslas, sustiprëjæs tik po Antrojo pasaulinio karo, kai pasirodë svarbiausi ðios srities darbai: prancûzø geografinës mokyklos atstovo P. Deffontaines „Religijø geografija“ (1948), JAV geografinës mokyklos atstovo D. E. Sopherio „Religijø geografija“ (1967) bei Britanijos atstovo J. Gay „Religijø geografija Anglijoje“ (1971). Ðie darbai turëjo didelæ reikðmæ tolimesniai religijø geografijos vystymuisi.

Viena pagrindiniø religijø geografijos temø, kuriá tiria ávairiø ðaliø geografi, tapo pilgriminio kelioniø tyrimai (Rinschede, 1986, 1988, 1990; Bhardwaj, 1973, 1988; Tanaka, 1984, 1988; Nolan ir Nolan, 1989; Eade ir Sallnow, 1991; Jackowski, 1996, 1998 ir kt.). Svarbiø ávalgø tirdami pilgrimystës problematikà pateikë antropologai Viktoras ir Edita Turner (1969, 1973, 1978). Ðiandien religijø geografijos ir pilgrimystës tyrimai neapsiriboja vien istorine analize, kuri padeda iðsiaiðkinti dabartiniø procesø genezæ, bet kelia ir aktualias nûdienes problemas. Lietuvoje trûksta apibendrinanëiø studijø, skirtø pilgrimystës ir ðventø vietø problematikai, taëiau yra nemaþai darbø, nagrinëjanëiø skirtingus ðio reiðkinio aspektus, konkreëias ðventàsias vietas (Vaiðnora, 1958; Vosyliûtë, 1996; Skrinskas, 1999; Vasiliûnienë, 2000; Liutikas, 2001, 2002, 2003a, 2003b; Motuzas, 2003).

Geografinæ pilgrimystës svarbà lemia pilgrimø (þmoniø, keliaujanëiø á ðventas vietas) ir pilgriminës kelionës tikslo (ðventø vietø) tarpusavio ryðys. Pilgrimystë yra labai ávairiapusis reiðkinys, apiman-tis keliones á nedideles, regionines, ðventoves ir didelius pilgriminius centrus (Roma, Meka, Lurdas),

þinamus visame pasaulyje. Aktualûs geografams pilgriminio kelioniø masto, pilgrimystës ir turizmo santykio tyrimai, taip pat pilgriminio vietø evoliucijos, dinaminës kaitos, erdvinës hierarchijos analizë leidþia geriau suvokti religijos apraiðkas erdvėje ir visuomenėje.

Pilgrimystës reiðkinys egzistuoja visose pasaulio religijose ir tautose, veikdamas kultûrà (literatûrà, menà), mokslà, ðaliø tarpusavio santykius. Tai vienas svarbiausiø veiksniø, plëtojusio religinës kultûros supratimà. Krikðëionybėje pilgriminës kelionës iðpopuliarëjo ankstyvaisiais Baþnyëios gyvavimo metais, o viduramþiais krikðëioniðki pilgrimystës centrai susiformavo kiekvienoje ðia religijà iðpapástanëioje ðalyje. Pilgrimystës vietas ir pilgriminës kelionës tapo neatskiriama krikðëioniðkos kultûros dalimi, palikusia pëdsakà ir geografijos moksle.

ÐVENTOS ERDVËS IR PILGRIMYSTËS SAMPRATA

Svarstant pilgrimystës tematikà kyla klausimas, kodël þmonës iðsiruodþia á ðias keliones, kodël neuþtenka vietinës baþnyëios ar maldos namø ðventumo, pasimeldimo jose. Pilgrimystë, priëdingai negu reguliarus baþnyëiø lankymas, ðventoviø ar kt. religinio vietø garbinimas, vykstantis kas dienà, savaitæ ar net kas metus, reiðkia kelionæ á tolimus religinius centrus. Ðinoma, maþesni religiniai centrai gali bûti lankomi reguliariai, pvz., vienà kartà per metus (Bhardwaj, Rinschede, 1988).

Vienas svarbiausiø religinës iðraiðkos geografinio dëmenø yra ðventos erdvës samprata. Dauguma religijø apibrëþia tam tikras vietas kaip ðventas, ir ðis titulas daþnai skatina pilgrimines keliones á tas vietas, taip pat ápareigoja religijos hierarchus iðsaugoti jas ateinanëioms kartoms. Pagrindiniai darbai, susijæ su ðventos erdvës supratimu, remiasi Mircea Eliade knyga „Ðventybë ir pasaulietiðkumas“ (1959). Knygos autorius tiria, kaip paprasta (profaniðka) erdvë virsta ðventa erdve. Èia svarbu pabrëpti, kad ðventa

erdvė neegzistuoja savaime, šventumà jai suteikia žmonės, kurà jie priklausomai nuo kultūros patirties ir tikslø apibrėžia ir charakterizuoja. Mokslininkai pateikia tokià šventos erdvės sampratà: šventa erdvė – tai tokia žemės paviršiaus dalis, kuri individø ar grupiø pripažstama kaip verta pamaldumo ir pagarbos. Ši erdvė yra griežtai skiriama nuo aplink ją esančio nešvento, arba profaniško, pasaulio (Jackson, Henrie, 1983).

Žmoniø kelionės á šventà erdvà, lemiamos religiniø motyvø, buvo ir yra svarbi migraciniø procesø dalis daugelyje šaliø. Tokios kelionės á šventas vietas vyko nuo žmoniø atsidradimo, jos egzistuoja visose pasaulio religijose. Išskirti reikėtų piligrimine musulmonø kelionės á Mekà – *chadžà*. Tai – vienas iš penkiø Islamo nurodymø, kuriø kiekvienas musulmonas turi laikytis.

Pilgrimystės vietas dažniausiai yra susijusios su religijos atsiradimu, jos kūrėjų, pranašø ar šventøjø gyvenimu (Jeruzalė, Roma). Šventvietės – tai ir tos vietas, kur konkretus žmogus patyrė apreiškimà (ar èia ávyko kitas stebuklas), pvz., šv. Mergelės Marijos apreiškimo vietas Šiluvoje, Lurde, Fatimoje, Mejugorjėje ir kt. Piligriminėse vietose saugomos šventøjø relikvijos, šventi paveikslai, ikonos, skulptūros. Šventvietėmis tampa šventøjø palaidojimo vietas, kapai (šv. Jokūbo kapas Santjago de Komposteloje) (1–2 pav.).

Žmonės keliauja ir á tik jiems asmeniškai brangias ir pagarbos vertas vietas. Tokiomis individualiai reikšmingomis piligrimine vietomis galėtų būti bažnyčios, kurias lankė pilgrimø tėvai ar seneliai, kuriose jie patys buvo krikštyti, pirmà kartà priėmė šv. Komuniją, gavo sutvirtinimo ar santuokos sakramentus. Individualiai reikšmingos vietas yra ir ten, kur buvo pilgrimo mylimas žmogus (kryžiai ir gėlių krepželiai pakelėse skiriami tøjø žmoniø atminimui).

1 pav. Pagrindinės katalikiškos piligrimystės vietos Europoje

Fig. 1. The main Catholic pilgrimage sites in Europe

2 pav. Katalikiškos piligrimystės vietos Lietuvoje

Fig. 2. Catholic pilgrimage sites in Lithuania

Pilgrimystė nebūtinai reiškia kelionę á konkrečią geografinę vietà, tai gali būti ir kelionė pas garbinamus ar dvasiniais autoritetais laikomus žmones. Jie turbūt yra patys mobilieji piligrimystės objektai, nes, pasikeitus jø gyvenamajai vietai, keičiasi ir pilgrimø kelionės tikslas. Piligrimams keliauja susitikti su popiežiu-

mi Jonu Pauliu II, kardinolais. Lietuvoje taip pat keliamas pas iðkilus dvasininkus, tokius kaip tėvas Stanislovas.

Antropologai Viktoras ir Edita Turner piligriminius centrus apibūdino kaip „vietas, kur stebuklai ávyko, dar tebevyksta ir gali pasikartoti vėl“ (Turner, Turner, 1978). Taèiau didþiausias stebuklas turbūt yra tai, „kad tiek daug þmoniø atvyksta ir tiek daug grápta namo jausdamiesi geriau, nes atvyko“ (Turner, Turner, 1978).

Atsitinka ir taip, kad savotiškà kelionà atlieka ne þmonės, bet ið rankø á rankas perduodami ðventi daiktai – statulos, paveikslai, relikvijos, religiniai simboliai. Pavyzdþiui, po Lietuvos katalikø namus tokiu būdu keliauja kraujo aðaromis verkianèios Ðvė. Mergelės Marijos statulos kopija. 2003 m. rugsėjo pradžioje á Lietuvà atkeliavo popieþiaus Jono Pauliaus II 1984 m. jaunimui áteiktas Jaunimo Dienø Kryþius. Tikima, kad ðv. Kryþiaus, kuris jau yra pabuvojæs penkiuose þemynuose, bei kartu keliaujanèios Ðvė. Mergelės Marijos ikonos kelionė po Lietuvos miestus ir miestelius padės jaunimui geriau pasiruoðti 2005 m. Kiolne (Vokietija) vykianèioms Pasaulio Jaunimo dienoms.

Ðventø vietø svarbà padeda nustatyti du kriterijai: konkretus geografinis plotas, ið kurio ðventa vieta pritraukia daugumà religioþkai orientuotø lankytojø, bei per metus apsilankiusiø maldininkø skaièius. Apþvelkime kiekvienà kriterijø plaèiau.

Geografinis plotas. Ðventàsias vietas pagal reikðmæ skirstome á vietinës, rajoninës, regioninës, nacionalinës ir tarptautinës reikðmës. Nedidelës piligrimystės vietas (pvz., koplytstulpiai, atskiri kryþiai) pritraukia daugiausia vietinius, netoli gyvenanèius þmones. Á tarptautinës reikðmës piligrimystės centrus (Jeruzalæ, Romà, Lurdà), kuriuose yra ne viena ðventa vieta, maldininkai keliauja ið didþiausio geografinio ploto. Ádomu, kad maþos ðventvietės gali evoliucionuoti. Taip atsitinka tada, kai vietinë ðventvietė susisieja su labiau tikintiems reikðmingu ávykiu ar asmeniu. Pvz., po keliø didþiøjø Europos ðventyklø pamatais teka anksèiau garbinti ðventi ðaltiniai. Nustatyti, kokios reikðmës yra piligrimystės vieta, nėra lengva. Pasitaiko, kad regioninës reikðmës piligrimystės vieta (pvz., apsireiðkimo vieta Ðimonyse) aplanko ir piligrimai ið uþsienio, nors ði vieta nėra gausiai lankoma maldininkø ið Lietuvos regionø.

Tiriamas ðis kriterijø svarbu atsipvelgti ir á ðventø vietø hierarchijà. Nors visuotinai pripaþastamos hierarchijos ir nėra, bet vienos vietos ávardijamos labiau ðventomis nei kitos. Krikðèionio tradicija ðvenèiausiomis vietomis laiko tas, kurios yra susijusios su Jėzaus gyvenimu (Jeruzalė, Betliejus). Vakarø Europoje ðvenèiausia Romos katalikø vieta – Roma (Vatikanas), kuri yra ir administracinis katalikø baþnyèios centras. Taigi galime manyti, kad aukøtesnës hierarchinës pakopos ðventa vieta pritraukia maldininkus ið didesnio geografinio ploto.

Per metus apsilankiusiø maldininkø skaièius – kita ðventø vietø svarbos charakteristika. „Maldininkø skaièiaus kitimas konkreèioje piligriminėje vietovėje rodo ne tik jos populiarumo kaità, bet ir atspindi ðalies politinà stabilumà, pagerėjusà vietos pasiekiamumà“ (Tanaka, 1988).

Tikslø maldininkø skaièiø būtina þinoti, norint iðspræsti dël jø atvykimo iðkylanèias problemas. Anraip negalima uþtikrinti transporto, apgyvendinimo, maitinimo, kt. socialiniø reikmiø. Ðtai 2000 m. liepos mënese Auðros Vartus pësèiomis pasiekė beveik 2000 Lenkijos maldininkø. Kadangi Vilniaus valdþia ið anksto nebuvo áspëta apie ðià kelionà, piligrimai sukëlė problemø tiek keliø, tiek vieðosios policijos pareiðûnams (Kuizinaitė, Valonytė, 2000). Taigi tø ðaliø, kuriose yra tarptautiniai religiniai centrai, vyriausybėms labai svarbu þinoti atvyksianèiø piligrimø skaièiø.

Per metus apsilankiusiø maldininkø skaièiø nustatyti nėra lengva. Vienas ið rodikliø, galinèiø padėti jà nustatyti, yra iðdalijamos ðv. Komunijos kiekis. Á daugumà Lietuvos ðventoviø (Ðiluvà, Ðemaièiø Kalvarijà) piligrimai suplūsta per atlaisus. Yra duomenø, kad á Ðiluvos atlaisus atkūrus Lietuvos nepriklausomybæ susirinkdavo per 100 000 maldininkø, ðv. Komunijos iðdalijama daugiau kaip 50 000 vnt. (Skrinskas, 1999).

Ypaè sunku nustatyti tikslø piligrimø skaièiø, kai jie keliauja tokiomis vietovėmis, kuriose yra ne viena ðventa vieta, bet netgi jø kompleksas (Ðventoji Ðemė). Kai kurie maldininkai aplanko kai kurias ðventvietes, kiti – visas. Tai gali būti viena ið prieþasèiø, kodël atskiruose ðaltiniuose piligrimø skaièius skiriasi (Tanaka, 1988). Konkreèiame mieste apsilankæ piligrimai stengiasi aplankyti visas svarbiausias èia esanèias ðventàsias vietas, pavyzdþiui, pagrindines Romos ar Jeruzalės bazilikas, taèiau dël ávairiø prieþasèiø jie gali aplankyti ne visas ðventvietes, o tik jø dalà.

Ðventojeje vietoje apsilankiusiø piligrimø skaièius priklauso ne tik nuo atlaisø ar kitø religiniø ðvenèiø, festivaliø datø, bet ir nuo metø laiko. Piligriminiø kelioniø aktyvumas ypaè iðauga ðiltuoju metø laiku. Pasaulyje netgi yra ðventø vietø, kuriø þiemà fiziðkai nelabai ámanoma pasiekti. Pavyzdþiui, Badrinahas (Himalajø kalnuose), viena ið ðvenèiausiø induistø piligriminiø vietø, þiemà yra uþpustomas ir pusæ metø neprieinamas. Be to, Indijoje tikima, kad dieviðka jëga labiau pasireiðkia tam tikru laiku, kuris paþymimas iðkilmėmis ir ðventėmis. Tokiomis dienomis piligrimø yra daugiau (Tanaka, 1988).

Piligrimines vietas pagal kilmæ galime skirstyti á dvi grupes: gamtinës ir kultûrinës kilmës. Gamtinës kilmës ðventos vietos – tai ðventos upės, ðaltiniai, akmenys, medþiai, kalvos, kiti gamtiniai objektai. Kultûrinës kilmës vietos – tai baþnyèios, koplyèios, kapai, ðventø paveikslø, relikvijø saugojimo vietos. Ðiandien kultûrinës ir natûralios gamtinës erdvės per-

sipina, ypač svarbesniuose pilgrimystės centruose, tad šis suskirstymas tampa sąlyginis.

Šventos vietos yra ten, kur *šventumas* ryškus savaime, kur jis priverčia žmones šitikinti jo buvimu. Geografinė šventė vietą aplinka, kaip jau minėta, šiandien dažnai yra žmonijos pakeista. Neretai gamtos ir žmonijos sukurtos kraštovaizdžio ypatybės apibūdinamos drauge su šventais simboliais, kuriems buvo suteikta speciali prasmė. Daugybėje šventė vietų *šventumas* koncentruojasi bažnyčiose, šventyklose ar kt. pastatuose. Jau Biblijoje šventyklos suvokiamos kaip dievybės veikimo vietos. Tačiau „šventumo atmosfera yra skleidžiama ir kaimyninėje erdvėje, viskas joje – medžiai ir gyvūnai – yra tarsi pakylėti“ (Tanaka, 1988).

PILGRIMINIŲ VIETŲ ĮSIDĖSTYMAS

Žodžius geografams ir šventė vietų įsidėstymas. Norėdami rasti atsakymą į klausimą, „kodėl pilgriminiai centrai yra ten, kur yra“, mokslininkai ieško gamtinių ir socialinių veiksnių, lemiančių tų vietų įsidėstymą.

Fundamentalią sąlygą nagrinėjant šią problemą yra pateikę V. Turneris (1969, 1973), V. Turneris ir E. Turner (1978) bei E. Cohenas (1992). V. Turnerio pagrindinės tezės, kurias vėliau paneigė kiti mokslininkai, remiasi pilgrimystės centrų periferiškumo idėja. Pilgrimystės centrų periferiškumas, nutolimas nuo sociopolitinių centrų V. Turnerio koncepcijoje apgyja teorinę reikšmę trimis atžvilgiais:

1. Periferiškumas išreiškia švento kultūrinio-religinio centro atsiskyrimą nuo kasdieninio sociopolitinio. Tai pabrėžiama visus žmones vienijanėse dvasinių vertybių pranašumu prieš skaldančias ir skiriančias kasdieninio gyvenimo vertybes.

2. Periferiškumas atskiria centrą nuo konkrečios visuomenės dalies teritorijos. Jo periferiškumas daro jį visų centrų.

3. Periferiškumas leidžia pilgrimui pergyventi dvasiną ėjimą, transformaciją iš žalia esančios profaniškos kasdieninės erdvės į nutolusią šventą pilgrimystės vietos erdvę (Cohen, 1992).

Taigi pagal V. Turnerą pilgrimystės centras būtinai yra periferinis, jo geografinis ir kultūrinis periferiškumas yra išankstinė jo centriškumo sąlyga (Turner, 1973). Tačiau E. Cohenas mano, kad V. Turneris tam tikra prasme apverčia pagrindines orientacijas M. Eliade koncepcijos kryptis, kurios nusako pilgrimystės centrą kaip pasaulio centrą. Dauguma kitų tyrėjų šiai V. Turnerio koncepcijai taip pat randa svarbių kontrargumentų teigdami, kad Rytų religijose, taip pat judaizme, egzistuoja glaudūs ryšiai tarp politinių ir religinių sričių, todėl pilgriminės kelionės vyksta į politinį-religinį centrą, kuris yra „pasaulio centras“ (Collins-Kreiner, 1988). V. Turnerio teiginių išdėstymą pastebima krikščionybėje (plg. Di-

luva, Pėmaišio Kalvarija, Imbradas Lietuvoje), tačiau reikia atsiminti, kad krikščionybėje egzistuoja institucinė takoskyra tarp religijos ir politikos sferų, todėl čia gerai matomas pagrindinio religinio centro iškilimas sociopolitinio centro atžvilgiu periferinėse vietovėse. Tačiau yra ir išimčių, pavyzdžiui, Roma, kurios tikrai negalime laikyti periferiniu pilgrimystės centru. Galbūt todėl šiandien svarbą gauna palyginamoji pilgrimystės teorija, teigianti, kad egzistuoja dvejų skirtingų tipų pilgriminiai centrai toje pačioje religijoje ar visuomenėje (Collins-Kreiner, 1988).

Kartu su dieviškumo ar šventybės pasireiškimu šventoje vietoje turi atakos ir geografinės charakteristikos, pvz., vietos kraštovaizdis. Skirtingose šalyse pagarba reikiama skirtingiems gamtiniais objektams. Buvo pastebėtas ryšys tarp pilgrimystės vietų ir šventų kalnų Japonijoje, šventų upių ir žaltinių Indijoje. Malaizijoje yra akivaizdus ryšys tarp šventų vietų ir klintinių uolų. Pėnoma, vien tik geomorfologinė aplinka negali paaiškinti pilgrimystės vietų įsidėstymo (Tanaka, 1988). Kraštovaizdis pilgrimams yra ir religinio patyrimo žaltinis (Liutikas, 2003a).

Be jau minėtų, šventų vietų evoliucijai svarbūs ir tokie skirtingi veiksniai kaip religijos doktrinos pokyčiai (krikščionybėje – popiūris ir paveikslų, skulptūrų ar relikvijų kultūra), nacionalinė politika, transporto sistema, valstybinės ir kultūrinės sienos, socialiniai rodikliai, rekreacinė aplinka.

PILGRIMYSTĖS REIKŠMĖ KRIKŠČIONIŠKAI EUROPAI

Pilgrimystės reikšmė ir ataka krikščioniškai Europai yra akivaizdi. Pilgriminis kelionis dėka susiformavo keliai, išaugo miestai, plėtėsi aptarnavimo sektorius. Per pilgrimystę susiformavo ir nusistovėjo ryšiai tarp atskirų regionų, sustiprėjo bendradarbiavimas tarp Rytų žalių ir Vakarų Europos. Tai buvo naudinga Katalikų Bažnyčiai, nes kitose žalių tradicijose ir papročiuose papinimas praturtino jos tikinėjusių religinį gyvenimą, paskatino naujų religinio meno, architektūros formų atsiradimą.

Šiuolaikinės Europos keliai daugeliu atvejų susiformavo pilgrimų dėka. Viduramžiais pilgrimams keliaudavo pėsčiomis, kilmingieji – arkliais, rečiau karietomis. Keliai buvo prasti: tai švairaus pločio keliukai ir takeliai, jungiantys didžiuosius kelius tarp kalnų, tiltai. Pilgrimams taip pat reikėdavo persikelti per didžiąsias upes. Palei pilgrimų kelius kūrėsi aptarnavimo sektorius: atsirado prieglaudų, ūpėgų ir nakvynės vietų, buvo statomos koplyčios, ligoninės, steigėsi vienuolynai, brolijos. Viduramžiais daug garsios religinio ordino šisteigė norėdami padėti pilgrimams. Tai – Šv. Jono riteriai, taip pat templieriai. Jeruzalėje ir Romoje daugelis

tautø rengë saviesiems maldininkams hospicijas – specialius uþeigos namus, kuriuose prisiglausdavo tos tautos piligrimai. Galime pastebëti, kad kartais piligrimai atlikdavo ir paðtininkø darbà, nugabendami laiðkus ið vienos vietos á kità (Jarret, 1997).

Maldininkø keliams suteikti pavadinimai: Via Rome (kelias á Romà), Via Francigena (kelias á Prancûzijà). Pirmuosius Via Francigena ir Via Rome apraðymus galime rasti Kenterberio arkivyskupo Sigeric dienoraðtyje, paraðytame 990 metais. Jis apraðë vietas, kuriomis keliavo grãdamas ið Romos á Kenterberà Tuos kelius ðimtmeëiais naudojo ne tik piligrimai, bet ir prekybininkai, kareiviai. Per juos sklido idëjos, pinigai bei prekës.

Kai kurios piligriminës kelionës turëjo iðskirtinà reikðmæ. Pavyzdþiui, viduramþiais krikðëioniø kelionës á Santjago de Kompostelà laikomos svarbiu to meto ávykiu, padëjusiu piligrimams geriau suvokti tuometinà Europà. Tas faktas, kad ðià vietà, esanëià ðiaurës vakarø Ispanijoje, buvo sunku ir pavojinga pasiekti, tik didino jos patrauklumà ir skatino keliauti tuos piligrimus, kurie manë, kad labiau girtina yra pavojinga kelionë. Svarbø vaidmenà suvaidino ir piligrimystës á Ðventàjà Pëmæ. Net ir Kryþiaus þygio idëja iðsirutuliojo dël musulmonø valdomos Jeruzalës svarbos krikðëioniø piligrimams. Piligrimystë stiprino atskiro kultûrinio grupio ryðius, turëjo átakos kolektyviniø religinio ásitikinimo augimui.

Piligrimystë buvo svarbi ir miestø susiformavimui. Miestai, kuriuose palaidoti ðventieji, kankiniai ar ten buvo jø relikvijø, iðaugo ir ágijo reikðmæ bûtent dël piligriminiø kelioniø, pvz., Valðingamas, Compostela, Lurdas, La Salette ir daugelis kitø (Jarret, 1997). Ir ðiandien piligrimystë tiesiogiai veikia ne tik gyvenvietës ar miesto demografinæ plëtrà, bet ir ekonominæ struktûrà (piligrimø reikmëms patenkinti kuriasi vieðbuëiai, nakvynës namai, restoranai, parduotuvës, prekiaujanëios religine atributika).

Piligriminiø kelioniø mastas ir svarba vertë reaguoti raðytojus, baþnyëios tëvus. Visais laikais buvo baþnyëios tëvø, ðventøjø ar raðytojø, kurie pastebëdavo neigiamus piligrimystës aspektus. Ðv. Jeronimas, Grigalius Nysietis, Ðv. Augustinas akcentavo vidinà piligrimystës kelià, taip pat fizinës piligrimystës santykinumà. Piligrimines keliones lydiniëias negeroves apraðë Dþefris Èoseris garsiojoje poemoje „Kenterberio pasakojimuose“ (XIV a. pab.).

Viduramþiais pagrindinë piligriminiø kelioniø neigiamybë, pastebëta ir raðytojø, buvo ta, kad piligrimai kelionëje turëjo praleisti daug laiko (mënesius, metus). Jiems buvo priekaiðtaujama, kad keliaudami ið vienos ðventovës á kità jie uþmirðta savo pareigas namuose. Be to, tarp piligrimø visuomet atsirasdavo þmoniø, kurie keliavo vedini noro paþinti kitas ðalis, patirti nuotykiø ar malonumø. Dar vienas aspektas – religinis; tai reikala-

vimas atlikti piligriminæ kelionæ kaip priedermæ, reikalingà iðganymui (Jarret, 1997). Ðiûrint mûsø dienø þvilgsniu, pastebime, kad krikðëionybëje, skirtingai nuo islamo, piligrimystë nëra religinë pareiga, bet savanoriðkas pasiðventimo aktas. Be to, reikia pastebëti, kad viduramþiais piligriminës kelionës ir karai buvo dvi pagrindinës prieþastys, leidusios þmonëms ið vienos ðalies aplankyti kità ðalà.

Taëiau ir vëliau kai kurie baþnyëios autoritetai skeptiðkai vertino piligrimines keliones. Pemaieio vyskupas Jonas Dominykas Lopacinskis 1763 m. net uþdraudë organizuotai keliauti á ðventas vietas, nes Lietuvoje nebuvo specialio nakvynës namø, tad þmonës turëjo nakvoti karëiamose, miðkuose. Tokios nakvynës nesiderindavo su maldingos kelionës nuotaika ir tikslu. Taëiau jo ápëdinis vyskupas Steponas Giedraitis, rengdamasis vainikuoti Ðiluvos Dievo Motinos paveikslà, vël atnaujino organizuotas maldininkø keliones, nustatydamas, kurios parapijos, kurià dienà turi atvykti á Ðiluvà (Vaiðnora, 1958).

PILIGRIMINËS KELIONËS APRADYMAI. M. K. RADVILOS NAÐLAITËLIO KELIONË Á JERUZALË

Geografijos mokslo suklestëjimui piligrimystë taip pat turëjo nemaþà átakà. Kiekvienas piligrimas, kuris apraðë savo kelionæ, pasakodamas apie maþai þinomas tautas, vardydamas ar iðsamiai apraðydamas aplankytas vietas, nesàmoningai klojo naujo mokslo pamatus. Stebëtina, kokie ankstyvi raðytiniai pasakojimai apie piligrimines keliones – jie siekia net IV a. Nuo pirmøjø piligriminiø kelioniø tapo madinga uþraðyti kelionës dienos áspûdþius.

Taigi maldininkø kelioniø apraðymai, arba vadovai (*itinerarium*), apie aplankytus kraštus bei šventoves yra þinomi ið IV a. Seniausias þinomas „Burdigalos vadovas“ (*Itinerarium Burdigalense*, 333), kuriame apraðyta piligriminë kelionë ið Bordo (lot. *Burdigala*, Prancûzija) á Jeruzalæ. Piligriminiø kelioniø savitumà, ankstyvojø krikðëioniø mästysenà, jø pamaldumo praktikà ypaë atskleidþia Egerijos (Egeria, IV a. pab. (apie 380 metus)) „Kelionës dienoraðtis“. Jame iðsilavinusi aristokratë Egerija, manoma atkeliavusi ið dabartinës Ispanijos, apraðo vietoves, susijusias su Senojo bei Naujojo Testamento ávykiais, Jeruzalës liturgijà. Kaip matome ið jos uþraðø, svarbios krikðëioniø piligrimystës ritualo dalys buvo Ðv. Raðto skaitymas, psalmio giedojimas, Eucharistijos ðventimas, malda (Andriekus, 1995).

Pirmieji piligrimai atrado Biblijoje minimas kraðtovaizdþio vietas, ir tai jiems tapo Ðvento Raðto tiesø patvirtinimu bei paliudijimu. Jie taip pat lankë objektus ir relikvijas, kurios siejosi su Ðv. Raðtu. Tokio relikvijø vadovu tapo tikriausiai šeštajame amþiuje paraðytas *Breviarius* – svarbiausio relikvijø didþiausioje Bazilikose sàraðas. Pavyzdþiui, Ðventojo Kapo

bazilikoje buvo kryžius, ant kurio mirė Jėzus, ietis, kuria buvo jam smogta, lėkštė, ant kurios buvo nešama nukirsta Jono Krikštytojo galva, ir ragas, kuriuo Dovydas buvo pateptas karaliumi. Tokios relikvijos, patvirtintos daugelio kelionės liudijimų, taip pat buvo svarbių, Biblijoje aprašytų ávykių apėiuopiami árodymai. Piligrimystė tapo susijusi su áventais objektais: áventovėmis, kapais, relikvijomis, šventais tekstais, liturginiais indais (Coleman, Elsner, 1995).

Kalbant apie piligriminio kelionio apraðymus, būtina paminėti Lietuvos didiko Mikalojaus Kristupo Radvilos Naðlaitelio piligriminės kelionės á Jeruzalę (1582–1584 m.) apraðymà, kuris buvo labai populiarus XVII a. pr. Europoje, tad aptarkime tai plačiau.

Keliauti á áventà M. K. Radvila Naðlaitėlis ruoðesi ir 1579, ir 1580 m., tačiau vis kas nors sutrukdydavo. Pagaliau 1582 m. rugsėjo 19 d. jis išvyko iš Nesvyžiaus ir gruodžio mėnesá pasiekė Veneciją. Iš ten, gavęs rekomendacinius laiðkus bei popiežiaus pasà (taip buvo vadinamas leidimas lankytis áventojoje áemėje), 1583 m. balandžio 17 d. išplaukė á Palestinà.

Birželio pradžioje praplaukė Istrijà, Dalmatiją, Kretos ir Kipro salas M. K. Radvila Naðlaitėlis ir jo palydovai išsilaipino Tripolio uoste, Sirijoje. Toliau keliavo sausuma iki Jeruzalės, kurià pasiekė birželio 25 d. Jeruzalėje piligrimai aplankė visas ávymiausias vietas, susijusias su Išganytoju, áv. Vieðpaties karstà. M. K. Radvilai Naðlaitėliui bei já lydėjusiems bajorams buvo suteikti áv. Karsto riterio vardai. Atsidėkodamas Mikalojus Kristupas áv. Karsto bazilikai padovanojo aukso taurę, taip pat ásipareigojo kasmet atsistoti 250 lietuviðkø auksinø, iš kuriø 50 būtų skirti þibintui išlaikyti priedais Kristaus karstà.

Iðbuvę áventojoje áemėje dvi savaites piligrimai gráþo á Tripolà, o iš jo išplaukė á Egiptà. Lankėsi Kaire (ten apþiūrėjo piramides), Aleksandrijoje. Egipte praleidęs du mėnesius M. K. Radvila Naðlaitėlis išplaukė link gimtosios þemės. 1584 m. kovo pradžioje piligrimai pasiekė Italiją. Kelionės á Veneciją metu Naðlaitėlis buvo apiplėðtas, net turėjo pasiskolinti pinigø. Galiausiai geguðės pradžioje išvykæs iš Venecijos, 1584 m. liepos 7 d. sugráþo á gimtąjà Nesvyþiø.

1601 m. M. K. Radvilos Naðlaitelio piligriminės kelionės uþraðus „Kelionė á Jeruzalę“ lotynø kalba išleido kanauninkas T. Treteris. 1607 m. kunigas A. Vargockis kelionės apraðymà, išvertæs T. Treterio tekstà, išleido lenkø kalba. Lietuviø kalba M. K. Radvilos Naðlaitelio „Kelionė á Jeruzalę“ išleista tik 1990 m.

M. K. Radvilos Naðlaitelio piligriminės kelionės apraðymas pasiþymėjo aukøtu meniniu bei dalykiniu teksto lygiu, ir tuo galima paaiðkinti knygos populiarumà. Autorius buvo plaieø interesø, já domino ne tik krikðèioniðkø áventø vietø lankymas, bet ir musulmonø pasaulio kultūra, istorija. M. K. Radvila

Naðlaitėlis apraðo aplankytø tautø paproèius, kasdieniná þmoniø gyvenimà. Knygoje nėra kitatikio ir kitatauieø istorijos, tradicijø, gyvenimo būdo niekinimo, ir tai rodo Renesanso epochos suformuotà paþangø Lietuvos didiko mąstymà ir toleranciją (Kiaupienė, 1990). Átai ištrauka iš Radvilos Naðlaitelio knygos: „Birželio dvideðimtà dienà apie vidudienà išvykæs iš Damasko, gerà mylià nukeliavæs, atvykome á áv. Pauliaus atsivertimo vietà. Iš ten labai graþus Damasko vaizdas. Netoli yra akmuo, prie kurio nukritæs nuo þirgo gulėjo apaðtalas. áv. Elena eia buvo pastaèiusi koplytėlæ, kurios vos bematyti pėdsakai. Iš ten, nuėjæs pusæ mylios, patekome á maronitø (maronitai – rytø apeigø katalikai, savo pavadinimà siejantys su sirø vienuolio Marono (ar Maro) vardu, – D. L.) avio kaimenæ. Kai Boluchas (Radvilos Naðlaitelio palydovas, turkas – D. L.) vienà susigavo, laukuose buvæs maronitai subėgo jos atsiimti. Turkai, turėdami keletà bombardø, pastojo kelià, kad juos sulaukytø. Kai maronitai ėmė á juos mētyti akmenimis ir grumstais, turkai, susidėjæs bombardas, pabėgo, vis tiek nusineðdami pagrobtà avæ maronitai bandė vyti, bet pėsti nepavijo“ (Naðlaitėlis, 1990).

Galime pridurti, kad M. K. Radvila Naðlaitėlis geografams þinomas ir kaip Lietuvos Didþiosios Kunigaikðtystės (LDK) lauko kartografavimo darbø, kuriø pagrindu buvo sudarytas ir 1613 m. Amsterdamo išleistas LDK þemėlapis, organizatorius. Ðis þemėlapis tikslumu, turinio turtingumu ir geografinio objektø pavaizdavimo nuoseklumu net pralenkė Vakarø Europoje sudarinėjamus þemėlapius.

PILIGRIMYSTĖ IR TURIZMAS

Piligrimystė panaði á turistinæ ar poilsinæ kelionæ. Kaip nurodo D. Sopher, „daug pasaulietinio turistø keliauja á religines svarbos vietas, kurios taip pat turi istorinæ ar architektūrinæ reikðmæ“ (Sopher, 1967). Ðapnai þmogus kelionæ pradeda kaip piligrimas ir baigia kaip turistas, ir atvirkðieiai. Taigi kartais skirtumas darosi visiðkai nedidelis arba neápvėgiamas.

Ðiandien turizmo ir piligrimystės dichotomiją nusako Ðapnai cituojamas V. Turnerio ir E. Turner teiginys: „turistas yra pusiau piligrimas, jei piligrimas yra pusiau turistas“ (Turner, Turner, 1978). Turizmas apibrėþiamas kaip veikla, priklausanti nuo trijø dalykø: tam tikrø pajamø, laisvo laiko ir socialinio pritarimo, leidþianieio kelionæ. Piligrimystei jie taip pat svarbūs (Collins-Kreiner, 1988).

Piligrimystės ir turizmo skirtumus analizavo E. Cohenas. Jo manymu, turizmà ir piligrimystæ analizuoti reikia kaip socialinà fenomenà trimis skirtingais lygiais: 1) giluminės struktūros lygiu (turistø ir piligrimø mąstymas), 2) fenomenalioju (turistø ir piligrimø motyvacija bei elgesys), 3) instituciniu (socialiniai institutai, kurie išlaiko ir reguliuoja šias dvi veiklas) (Tanaka, 1988).

Kadangi á piligrimystės vietas vis daugiau þmoniø atvyksta papiltiniam tikslui, galime konstatuoti, kad yra du lygiavertėiai keliauninkø á þventas vietas srautai. Bendri religiniø ir turistiniø kelioniø bruoþai yra ðie: pats kelionės pradþios faktas, keliavimas erdvėje, tø paėiø turistinės infrastruktūros elementø naudojimas, panaðus didþiausio aktyvumo laikotarpis (pavasaris – vasara), átaka aptarnavimo sektoriaus augimui (Jackowski, 1996). Taėiau tos kelionės skiriasi motyvais, pagrindiniais tikslais, paėios kelionės ir buvimo tikslo vietoje trukme. E. Cohenas yra raðæs, kad piligrimas tradiciðkai siekia patirti religinæ „ekstazæ“, kai tuo tarpu turistas – daugiau malonumø ir pasitenkinimo (Cohen, 1992).

Taigi piligriminėse kelionėse ryðkiai pastebimi du pagrindiniai motyvai, nusakantys kelionės tikslà ir elgesà jos metu. Pirmasis – tai religinis motyvas, antrojo prieþastys – papiltinės ar religinės-papiltinės. Iðsiruodæ dël religiniø, dvasiniø motyvø, piligrimai kelionæ skiria maldai ar meditacijai. Pakeliui á kelionės tikslà sustojama (be nakvynės) daugiausia dël kelyje esanėiø þventoviø. Daþnai tokie kelioniø marðrutai aplenkia didesnius miestus ar þinomus turistinius centrus. Iðsiskiria piligrimystės á stebuklingais atsitikimais garsėjanėias vietas. Juose daþnai dalyvauja trokðtantys pasveikti þmonės (Jackowski, 1996).

Pagrindiniai turistiniø kelioniø motyvai yra papiltiniai, rekreaciniai, sveikatingumo, estetiniai, bendravimo. Kelionėse, kuriø motyvai yra religiniai-papiltiniai arba vien tik papiltiniai, þventos vietas yra kelionės marðruto dalis. Ðiø kelioniø tikslas – papiltinti kraðtà, regionà ar vietovæ. Nors tose kelionėse ir aplankomos þventovės, daþnai dalyvaujama religinėse apeigose, bet pagrindiniai atvykimo motyvai nėra „grynai“ religinio pobūdþio. Daþniausiai tokie keliauninkai sudaro didþiausià procentà aplankiusiøjø þventovæ. Tokio tipo kelionėms ávardyti geriausiai tinka terminas „religinis turizmas“ (Jackowski, 1996).

Tikslinga pastebėti ir tai, kad skiriasi piligriminiø ir turistiniø grupiø organizatoriai. Turistines, papiltines keliones organizuoja turistinės firmos, siekianėios komercinės naudos. Piligrimines keliones daþniausiai organizuoja baþnytinės bendruomenės, dvasininkai, aktyviai besireiðkiantys tikintieji. Beje, net ir grynoje piligriminėje kelionėje, organizuojamoje artimai su Baþnyėia susijusiø þmoniø, tarp piligrimø, keliaujanėiø daugiau dël dvasiniø motyvø, atsiranda þmoniø, kurie ðià grupæ renkasi dël papiltiniø kelionės motyvø, pigios kelionės kainos. Tokie reiðkiniai dar labiau iðtirdpo ribas tarp ðiø kelionės rūðiø.

Taigi piligrimystė ir turizmas pasiþymi sudėtingu tarpusavio ryðiu ir santykiu, á kurà áeina ekonominiai, politiniai, socialiniai, psichologiniai, emociniai ir kiti aspektai (Collins-Kreiner, 1988). Ðasantyká dar labiau apsunkena piligrimystės sampratos plėtra, átraukianti ir sekuliariø vietø lankymà.

SEKULIARI IR VIRTUALI PILIGRIMYSTĖ

Ðiandien postmodernioje visuomenėje iðsipleėia þventos erdvės samprata. Piligrimystė suprantama kaip tam tikrà svarbà asmeniui turinti kelionė, pats þodis „piligrimystė“ pamaþu praranda religinæ prasmæ ir vis daþnesnis sekuliariniame kontekste. Vis daþniau ðis þodis vartojamas kalbant apie keliones á vietas, kurios laikomos didþiai gerbtinos ir simbolizuoja tarnystæ tam tikroms vertybėms (Clift, Clift, 1996).

Atskira piligriminiø kelioniø tyrimø kryptis turėtø bûti svarbios nacionalinio identiteto ir savivokos vietas. Lietuviams tai – Gedimino pilis, Trakø pilis, Trijø Kryþiø kalnas ir kt. Ið reikðmingø Tautos istorijai vietø, kurios tampa svarbiais sekuliarios piligrimystės centrais, galime iðskirti mûðiø vietas (Þalgirio mûðio, Saulės mûðio), valstybės veikėjø, nacionaliniø herojø, þymiø menininkø ar kompozitoriø kapus (þuvusiejø sausio 13-àjà kapai, J. Basanaviėiaus, M. K. Èiurlionio kapas). Tautos laisvæ simbolizuojanėiø didvyriø kapus (pavyzdþiui, 1991 m. sausio 13-osios) daþnai aplanko ir kitø ðaliø vadovai ar aukðti pareiðūnai, besilankantys toje ðalyje. Karo memorialai, kiti memorialiniai paminklai daþnai yra kasmetiniø minėjimø arena, vykstanėiø visiems þinomomis dienomis.

Ypaè garsieø þmoniø atminimas áamþinamas monumentais (Ðþefersono ir Linkolno Vaðingtone) ar mauzoliejais (Lenino Maskvoje). Tokios vietas yra gausiai lankomos ne tik turistø, bet ir pasaulietiniø piligrimø. Politiniai ávykiai sukuria ir naujø sekuliarinės piligrimystės vietø: Ðþ. Kenedþio nuþudymo vieta Dalase, Berlyno siena, Hitlerio bunkerio vietas ir kt. Èia vertėtø prisiminti, kad politikos ir religijos sásajos yra labai senos. Gentyse vadas ir þamanas daþnai bûdavo tas pats asmuo, prieðingu atveju jie artimai bendradarbiaudavo (Clift, Clift, 1996).

Þmonės, kuriems tradicinės vertybės nėra svarbios, susiranda ir keliauja á tokias vietas, kurias gerbia. Tokios kai kam atrodanėios maþiau „reikðmingos“ vietas tampa piligrimystės objektais: þymiø dainininkø kapai (pavyzdþiui, Elvio Preslio kapas Memfyje), sportiniø olimpiadø miestai (Seulas) ir kt.

Katalikø baþnyėia taip pat prisideda prie piligrimystės sampratos modernėjimo. Popieþiðkosios migrantø ir keleiviø sielovados tarybos dokumente „Piligrimystė á Didįjà Jubiliejø“ raðoma: „Taip pat ir keliaujantieji kultūros bei sporto keliais yra didieji „pasaulietiniai piligrimai“. Didþiuliai meno, ypaè muzikiniai, renginiai, sutraukiantys jaunimà, lankytojø srautas muziejuose, virstanėiuose susikaupimo oazėmis, olimpiados ir kitos sportiniø sambūriø formos – tai þenkliai, taip pat ir dvasiniø vertybiø, kuriø nedera nepastebėti ir kurias reikia saugoti nuo iðoriniø átempø, ekonominiø sàlygotumø bei niveliacijos“ (Popieþiðkoji migrantø ir keleiviø sielovados taryba, 1998).

Naujos piligrimystės tendencijos ðiandien susijusios su naujø technologijø – interneto ir kompiuterizacijos – plitimu. Ðiandien jau galime á þventàsias vietas ke-

liauti virtualiu būdu. Pilgriminiai centrai kviečia interneto vartotojus virtualiai aplankyti paėia šventovę.

Japonijoje virtualiu būdu siūloma aplankyti mirusiųjų kapus. Tokias paslaugas teikianėis agentūris interneto puslapiuose galima išvysti atskirų šeimų protėvių ar šeimų kapus. Spustelėjus „pelytę“ ant paveikslėlio kapas automatiškai pasipuošia gėlėmis bei girdimas tekstas, skaitomas iš sutrų. Kad išrodytų savo apsilankymą, lankytojas gali užsiregistruoti ir palikti įnutę puslapio sveėių knygoje (Inoue, 2000).

Apie virtualią pilgrimystę kalba ir Vatikano dokumentai: „mūsų laikams yra būdinga ypatinga įmogiškų proto pilgrimystės forma, būtent informacinė, arba virtualioji, pilgrimystė telekomunikacijų keliais. Šie keliai, nepaisant juosų glūdinėis pavojų bei iškrėpymų ar nukrypimų, taip pat gali perteikti tikėjimą ir meilę, pozityvias įnias, užmegzti vaisingus ir veiklius kontaktus. Jais naudojantis svarbu apsaugoti tikrąją pranešimą, kad jo neužgođtų ar neiškraipytų babiloniškas informacijų gausybės „foninis triukšmas““ (Popiežiškųji migrantų ir keleivėis sielovados taryba, 1998).

Taiğı galime teigti, kad šiandieninėje visuomenėje greta aprastų ir tradicinėis formų pilgrimystė aėauna ir naujas formas, taėiau šventos vietos aplankymas konkreėioje geografinėje vietoje visuomet išlėks svarbus krikščioniškos kultūros elementas, susijęs su įmonių tikėjimu ir viltimi, kad pilgriminės kelionės metu ar šventojoje vietoje bus pasiektas norimas tikslas, išsidėys konkretūs prašymai ir maldos.

IŠVADOS

1. Pilgriminės kelionės ađventišiasias vietas – svarbi krikščioniškos kultūros dalis bei religijų geografijos tema. Pilgrimystės vietos skiriasi savo kilme (gamtinės ir kultūrinės), garbinimo objektu (Švė. Mergelės Marijos, Kristaus, šventųjų, dvasinėis autoritetų kultas), ten aėykusių aėykiu (istoriniai aėykiai iš Jėzaus, šventųjų, pilgrimo tėvų ar jo asmeninio gyvenimo, stebuklingi aėykiai – apsiėiškimai), taėiau jų visų reikšmę padeda nustatyti geografinis plotas, iš kurio šventa vieta pritraukia pilgrimus, bei apsilankiusių maldininkų skaiėius per metus.

2. Analizuodami pilgriminėis centrų išsidėystimą erdvėje galime išskirti dvi teorines koncepcijas – pilgrimystės vietų periferiškumą (V. Turner) ir jų centriškumą (M. Eliade). Jų patvirtinimus galime atrasti skirtingose religijose. Atskirose tautose pastebimas ryšys tarp gamtinėis elementų ir šventų vietų išsidėystimo rodo, kad šventų vietų formavimuisi aėakos turi ir vietos kraštovaizdis.

3. Pilgriminės kelionės turėjo aėakos kelis susiformavimui, miestų augimui, aptarnavimo sektoriaus plėtrai. Per pilgrimystę užsimezgė ir stiprėjo ryšiai tarp atskirų regionų ir šalėis. Geografijos mokslui reikšmingi pilgriminėis kelionėis aprađymai įniami nuo IV a. Išskirti reikėtų lietuvių didikų M. K. Radvilos Naėlaitėlio pilgriminės kelionės a Jeruzalę aprađymą, kuris buvo ypaė populiarus XVII a. pr. Europoje.

4. Pilgrimystės ir turizmo santykis yra sudėtinga problema. Nors daug turistų keliauja a pilgrimystės centrus, o pilgrimai kelionės metu aplanko ir turistinius objektus, visgi skiriasi iš kelionėis tikslai ir motyvai, elgesys kelionės metu, daėnai ir kelionės organizatoriai.

5. Šiandieninėje visuomenėje įodis „pilgrimystė“ pamaėu praranda religinę prasmę ir daėnai naudojamas sekuliariniame kontekste. Sekuliarinės pilgrimystės vietos (nacionalinio identiteto ir savivokos, aėymių įmonių kapai, politinėis aėykių sukurtos ar asmeniškai gerbiamos), taip pat beplintantis virtualus šventų vietų lankymas išpleėia ir modernina pilgrimystės sampratą, kurios tokiai kaitai pritaria ir Katalikų Baėnyėia.

Gauta 2003 12 16

Parenta 2004 09 20

Literatūra

- Andriekus L. (1995). Egerija – Kelionės dienorađtis. *Naujasis įidinis-Aidai* 7: 528–536.
- Bhardwaj S. (1973). Hindu Places of Pilgrimage in India: a Study in Cultural Geography. Berkeley: University of California Press.
- Bhardwaj S. M., Rinshede, G. (1988). Pilgrimage – A Worldwide Phenomenon. *Geographia Religionum*. 4. Berlin.
- Clift J. D., Clift B. W. (1996). *The Archetype of Pilgrimage*. New York.
- Cohen E. (1992). Pilgrimage centers: central and excentric. *Annals of Tourism Research*. 19: 33–50.
- Coleman S., Elsner J. (1995). *Pilgrimage. Past and present in the world religions*. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts.
- Collins-Kreiner N. (1988). Pilgrimage holy sites: a classification of Jewish holy sites. *Journal of Cultural Geography*. 18: 57–79.
- Deffontaines P. (1948). *Geographie et religions*. Paris: Gallimard.
- Eade J., Sallnow M. (ed.) (1991). *Contesting the Sacred: the Anthropology of Christian Pilgrimage*. London: Routledge.
- Eliade M. (1997). *Šventybė ir pasaulietiškasumas*. Vilnius: Mintis.
- Gay J. (1971). *Geography of religion in England*. London: Duckworth.
- Jackson R. H., Henrie R. (1983). Perception of sacred space. *Journal of Cultural Geography*. 3: 94–107.
- Jackowski A. (1996). *Przestrzen i sacrum: geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. na przykladzie osrodków kultu i migracji pielgrzymkowych*. Kraków: Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiėionskiego.
- Jackowski A. (1998). *Pielgrzymowanie*. Wrocław.
- Jarret B. (1997). Pilgrimages, <http://www.knight.org/advent/cathen/12085a.htm> /1999 03 07/
- Inoue N. (2000). From religious conformity to innovation: new ideas of religious journey and holy places. *Social Compass*. 47: 21–32.
- Kiaupienė J. (1990). Aėadas. Mikalojus Kristupas Radvila Naėlaitėlis. *Kelionė a Jeruzalę*. Vilnius.
- Kuizinaitė M., Valonytė L. (2000). Pilgrimai Vilniaus policijai – lyg stichija. *Lietuvos rytas („Sostinė“)*. 2000 07 25. 1–2.

- Liutikas D. (2001). Pilgrimystė kaip religinės kultūros raiška. *Lietuvos sociologija amžio sandūroje*. Vilnius.
- Liutikas D. (2002). Aušros Vartai kaip Rytų Lietuvos pilgrimystės centras. *Rytų Lietuva: visuomenės ir socialinio grupių raiška bei sąveika*. Vilnius.
- Liutikas D. (2003a). Katalikiškos pilgrimystės sociologiniai aspektai. *SOTER*. 9(37): 117–132.
- Liutikas D. (2003b). Katalikiškosios pilgrimystės Europoje (Lietuvoje) istoriniai aspektai. *Tiltai*. 15: Tikėjimas ir kultūra. Klaipėda: Klaipėdos universitetas. 245–268.
- Motuzas A. (2003). *Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelio istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Nolan M. L., Nolan S. (1989). *Christian Pilgrimage in Modern Western Europe*. London.
- Popiepiškioji migrantų ir keleivių sielovados taryba. (1998). Pilgrimystė á Didįjį jubiliejų. *Bažnyčios žinios*. 20: 13–22.
- Rinshede G. (1986). The pilgrimage town of Lourdes. *Journal of Cultural Geography*. 7: 21–23.
- Rinshede G. (1990). Religious tourism, *Geographische Rundschau*. 42: 14–20.
- Sopher D. E. (1967). *Geography of Religions*. Prentice-Hall.
- Skrinskas R. G. (1999). *Pilgrimo vadovas. Po stebuklingas Marijos vietas*. Kaunas: Judex.
- Tanaka H. (1984). Landscape expression of the evolution of Buddhism in Japan. *Canadian Geographer*. 28: 240–257.
- Tanaka H. (1988). On the Geographic Study of Pilgrimage Places. *Geographia religionum*. 4. Berlin.
- Turner V. (1969). *The Ritual Process*. Chicago: Aldine.
- Turner V. (1973). The center out there: pilgrim's goal. *History of Religions*. 12: 191–230.
- Turner E., Turner V. W. (1978). *Image and Pilgrimage in Christian Culture*. New York.
- Vaišnora J. (1958). *Marijos garbinimas Lietuvoje*. Roma.
- Vasiliūnienė D. (2000). Kai kurie pilgrimystės kultūros aspektai. *Menotyra*. 2(19): 4–12.
- Vosyliūtė A. (1996). Pilgrimai Lietuvoje: praeitis ir dabartis. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo Darbai*. 16. Vilnius.

Darius Liutikas

PILGRIMAGE IN THE EUROPEAN CHRISTIAN CULTURE: THE GEOGRAPHICAL ASPECTS

Summary

Pilgrimage is a significant part of Christian culture and geography of religion. Sacred places vary in their origin (natural and cultural), the object of veneration (the cult of Virgin Mary, Christ, saints, spiritual authority), the events that happened (historical events from the life of Jesus, saints, parents of a pilgrim or personal life, apparitions). Two factors help to identify the importance of sacred places. These are the area from which pilgrims are coming and the number of pilgrims per year.

Analysing the spatial expression of sacred places we can note two theoretical approaches: the locational peripherality (Turner) and the centrality (Eliade) of sacred places. Moreover, different categories of natural objects have been assigned sanctity by different nations, so the spatial expression of sacred places depends on a distinctive landscape.

Pilgrimage had effects on the network of roads, on the foundation and growth of towns, on the development of services. The involvement in different regions increased because of pilgrimage. The accounts of pilgrims' travel are of significance for geography. The first of them was known from the 4th century. The account of pilgrimage to Jerusalem written by Lithuanian nobleman M. K. Radvila Naðlaitėlis became very popular in the beginning of the 17th c. in Europe.

A complicated problem is connection between tourism and pilgrimage. Often pilgrimage centres are centres of monumental buildings and historical areas of interest and are interesting for tourists. Also pilgrims during their journey visit sightseeing objects. However, we define differences in the aims and motivation of a journey, the behaviour during the journey and frequently the organizers of a journey.

Today the notion "pilgrimage" has lost its religious meaning and often is used in the secular context. Sites of secular pilgrimage such as sites of national identity and monuments, graves of famous people or political leaders, places of private veneration as well as virtual pilgrimage expand and update the conception of pilgrimage. The Roman Catholic Church gives its consent to this process.